

מלחמות ישראל

עם ארם

(סוף)

תותמת ישפה שנמצאה במגדו. מעל לתמונת הארי השואג ומתחתיה הרוחות כבתם העברי הקרום המלים: "שמע עבד ירבעם" שמע היה כנראה שר צבא ומפקד עיר המבצר מגדו, בימיו של ירבעם ה'.

בימי יורשיו של אחאב, אחזיהו (1/852 לפסה"נ) ויהורם (851—842), ירדה קרנה של מלכות ישראל, אחרי דור של גשגוש מדיני וגאות כלכלית. איזוריה הצפוניים של ארץ גלעד נפגעו קשה מחמת הלחץ המתמיד של הארמים, והתסיסה בדרום עבר-הירדן המזרחי נסתיימה בשחרורה של ארץ מואב מעול בית עמרי: „ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר ויהי כמות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל" (מל"ב, ג', ד'—ה'). מאמצי יהורם בן אחאב ובן בריתו יהושפט להשיב את מואב לישראל נכשלו כליל. מישע מלך מואב יסד מלוכה מואבית העומדת ברשות עצמה, ומצבת-הנצחון שהציב בדיבון אשר בנחלת גד („כתובת מישע") מעידה, שהוא כבש שטחים ניכרים מאדמת ישראל בארץ גד וראובן, וספחם למדינתו. בעקבות מואב הלכה אדום, ופרקה את עול יהודה בימיו של יהורם בן יהושפט.

בסוף מלכותו מצא יהורם בן אחאב שעת כושר להכריז מלחמה על ארם-דמשק ולהשיב לישראל את אשר לקחו הארמים בעבר-הירדן המזרחי. בימים ההם פרצה מהפכה בדמשק והקיץ הקץ על השושלת, ששלטה בארם-דמשק מאז ימי שלמה; את כסא המלוכה ירש חזאל, שר צבאו של בן-הדוד הב'. מהפכה זו עודדה כנראה את אויבי דמשק ונקשר קשר, שחוטיו נמשכו בוודאי מיהודה וישראל עד אשור. בשנת מלכותו האחרונה (842) עלה יהורם מלך ישראל, ואתו מלך יהודה, על רמות-גלעד, אבל נפצע בקרב והיה נאלץ לעזוב את המערכה ולהתרפא ביזרעאל, בירת-החורף של בית עמרי (מל"ב ח', כ"ח—כ"ט). בימי מבוכה אלה פרצה המהפכה הלאומית-הדתית בישראל, שטופחה על ידי אלישע הנביא והיתה מכוונת נגד בית עמרי ונגד פולחן הבעל הצורי כאחד. המהפכה נסתיימה בהשמדת בית המלוכה, בעקירת הפולחן הזר ובהמלכתו של שר הצבא יהוא, מנהיג המרד. מדיניות החוץ והפנים של מלכות ישראל נשתנתה בתכלית. הקשרים האמיצים עם יהודה ועם צור, שנקשרו בימי בית עמרי, נותקו. סכנת ההשתעבדות לארם-דמשק אילצה את יהוא לבקש תשועה ממלך אשור, אויבם הגדול של הארמים, שהפיל את חתייתו על כל המלוכות בסוריה ובארץ-ישראל. וכאשר עלה שלמנאסר הג' על דמשק בשנות 841 ו'838 לפסה"נ, שלח לו יהוא מס כבוד, אף בחלוף הלחץ מצד אשור חידש חזאל ביתר עוז את מלחמותיו עם מלכות ישראל, שנשארה מבודדת, ולא עצרה כוח להגן על גבולותיה. „בימים ההם החל ה' לקצות בישראל, ויכס חזאל בכל גבול ישראל" (מל"ב כ', ל"ב). חילות ארם כבשו את כל ארץ הגלעד

של שפל נמשך בשנות מלכותו הארוכות של יהוא (842/1—814) וגם בזמנו של יהואחז בן יהוא (814—798), כאשר על כסא המלוכה בדמשק עלה בן־יהדד הג' בן חזאל, המכונה מרא בכתובות האשוריות. „ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בן־יהדד בן חזאל כל הימים“ (מל"ב י"ג, ג'). צבא־הרכב הישראלי, שהגיע לעצמה בימי בית עמרי, נשמד כמעט כליל על ידי מלך ארם, „כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב“¹) ועשרת אלפים²) רגלי, כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש“ (שם, פס' ז'). על שעת מבחן קשה זו לשוב הישראלי למדים אנו הרבה מן הסיפורים על אלישע הנביא (מל"ב ה'—ז'). מלך ישראל היה אנוס להיכנע, אבל את שערי שומרון לא פתח לפני גייסות הארמים. ומאחד הסיפורים אפשר להסיק את המסקנה, כי נסיונו של בן־יהדד לכבוש את עיר־הממלכה בסערה נכשל כליל; לאחר שפשטה שמועה במחנות ארם, כי שכר מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים לבוא עליהם, גם חיל בן־יהדד והשאיר אחריו שלל רב (מל"ב ו', כ"ד — ז', כ'; וביחוד ז', ו'). מסתבר, ששמועה זו לא היתה שמועת שוא. עדות לכך. משמשת אסטילת הזכרון של זכר מלך חמת (היא חמת החתית בסוריה התיכונה) ולעש. הכתובת שעל האסטילה הכתובה ארמית מתארת את נצחונו של זכר על בר־הדד בן חזאל מלך ארם ועשרת בני כריתל, ויש כנראה ליחסה לשנת 810 לפסה"נ בקירוב³). מלחמה זו היתה נטושה, בלי שפק על השלטון בסוריה התיכונה בכלל ועל איזורי־הבינים בבקעת הלבנון בפרט.

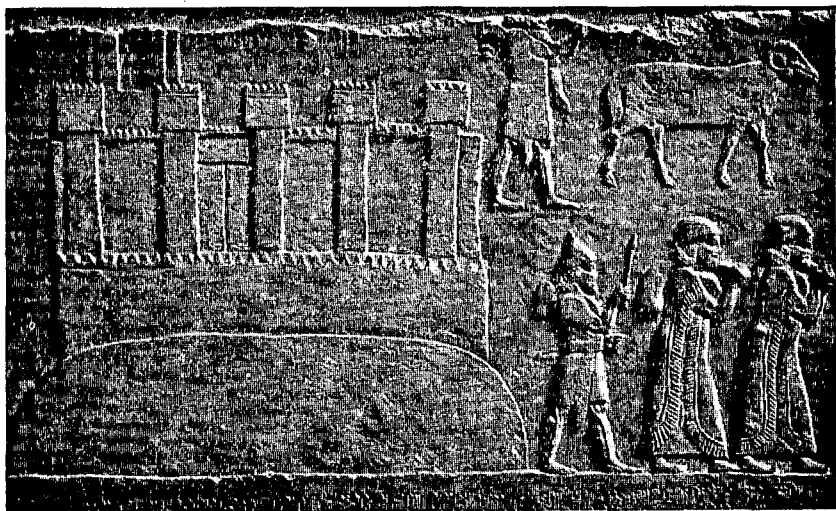
אחרי שנים מעטות נכנסו סוריה וארץ־ישראל לשלב היסטורי חדש. מלכות אשור, שירדה פלאים אחרי מות שלמנאסר הג', נתאושה בסוף המאה ה' לפסה"נ, והמדנים הפנימיים בסוריה הכשירו את הקרקע להתערבות האשורים. על התמורה שחלה בישראל אומר ההיסטוריוגרף העברי: „ויתן ה' לישראל מושיע ויצאו מתחת יד ארם וישבו בני ישראל באהליהם כתמול שלשום“ (מל"ב י"ג, ה'). ה„מושיע“ איננו אלא הכובש האשורי הגדול אדדניררי הג', שערך מסעות אחדים לסוריה ועד פלשת הגיע. בשנת 805 לפסה"נ שם אדדניררי מצור על דמשק והכריח את מרא (הוא בן־יהדד הג') להיכנע ולשלם לו מס כבד מאוד. ואגב נזכרות ברשימות המדיניות, שהכירו במרותה של אשור, גם ארץ עמרי (מלכות ישראל), אדום ופלשת. מסעות אדדניררי הג' ערערו את אשיותיה של מלכות־דמשק, שהיתה המלוכה החשובה ביותר בסוריה במשך מאה שנה, התישו את כוחותיה ודלדלו את משק המדינה. אז התעוררה גם מלכות ישראל למלחמת תנופה עם ארם, שהתחילה בימי יהואש בן יהואחז (798—784), והוכתרה בהצלחה: „וישב יהואש בן יהואחז ויקח את הערים מיד בן־יהדד בן חזאל אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה, שלוש פעמים הכהו יואש וישב את ערי ישראל“ (מל"ב י"ג, כ"ה). את מפעל אביו המשיך ירבעם הב' בן יהואש (784—744). ארם־דמשק נחלה כנראה תבוסה גמורה בקרבות, שנערכו בלא־דבר אשר בעמק הירדן, (מזהים אותה עם אם א־דבר דרומה מואדי־אל־ערב³) ובקרנים (היום שיח־סעד), עיר־מבצר חשובה ומרכז של מחוז בארץ

1) יש לשים לב ליחס שבין מספר הפרשים (הסוסים) לבין מספר המרכבות (5: 1). כאמור לעיל (מלכות ל"ה, ע' 29, הע' 4) היתה היחידה הקטנה ביותר בצבא אשור (בימינו של אדדניררי הג') מורכבת מעשרה חיילים ובראשם שר העשרה, שלרשותו עמדו מרכבה אחת וארבעה סוסים.

2) ר' עליה ש. ייבין, תולדות הכתב העברי, ע"ע 136—138. חוקרים רבים מייחסים את הכתובת לשנת 775 בקירוב, ובנדון התאריך נחלקו החכמים בדעותיהם.

3) עיר זו נזכרת גם בשמואל ב', י"ז, כ"ז; ט', ד—ה'; וכן ביהושע, י"ג, כ"ו (לדבר"). ויתכן שנודעה לה חשיבות איסטרטגית כצומת־דרכים סמוך למעברות הירדן. חזיהוי המוצע הוא מסופק מאוד.

תגלת־פלאסר ה־11 מלך אשור כובש את עִיר־המבצר החשובה בבשן, סלע המחלוקת בין ישראל לבין ארם־דמשק במשך דורות־אחדים, ומגלה את תושביה אשורה. — תבליט מכלח השמור כעת במוזיאום הבריטי בלונדון.

בלי־ינתק בשגשוגה המדיני של מלכות דמשק, למאורעות אלה מרמזים כנראה דברי הנבואה של עמוס: „ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמונות בן־הדד, ושרתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און“ (א', ד'). וכאשר נכבשה הממלכה הארמית החזקה, שנתנה יד לכל אויבי ישראל, באו ימי תוקף חיצוני ושלווה פנימית לא רק למלכות ישראל בלבד אלא גם למלכות יהודה. עזיהו מלך יהודה זכנו יותם הרחיבו גם הם את גבולות מלכותם, הכו את הפלשתים ואת הערבים וכבשו את כל ארץ אדום עד אילת. על השלטון הישראלי בעבר הירדן המזרחי, עד המדבר במזרח ועד החרמון בצפון, מעידות גם רשימות היחש של תושבי ארץ גלעד וארץ בשן, ש„התיחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל“ (דברי־הימים א', ה' וביחוד פסוק י"ז).

אמנם, תקופת הזוהר חלפה עד מהרה. ירבעם לא עצר כוח להחזיק לאורך ימים בארצות ארם, ובסוף ימיו חזרה דמשק ועלתה על הבימה המדינית של סוריה. אז באה שוב גם עלייתה של אשור לגדולה, שנחלשה אחרי אדד־ניררי הג' ובמשך דור שלם לא הדריכה את מנוחתם של עמי סוריה. כבר בראשית מלכותו התחיל הכובש הגדול תגלת־פלאסר הג' מלך אשור (745—727) להפיל את חתינתו על כל המלוכות „בעבר הנהר“ (מערבה מהנהר פרת). ולא בכדי התנבא עמוס לאמור: „כי הנני מקים עליכם בית ישראל..... גוי, ולחצו אתכם מלבוא חמת עד נחל הערבה“ (ו', י"ד). כבר בשנת 743 הנחיל תגלת־פלאסר תבוסה מכריעה למלוכות סוריה, אחדות מהן הפך לפחיות אשוריות, והכריח גם את מדינות ארץ־ישראל להיכנע למרותו. גם מלכות ישראל נפגעה קשה; עם מות ירבעם התחילו מהומות בשומרון, שלא חדלו עד ימי חורבנה של המדינה. חלופי בתי־המלוכה היו לחזון נפרץ; המסים הכבדים ששולמו לאשור דלדלו את משק הארץ; הבטחון הציבורי נערער ושעת־האבקות הגורלית עם המשחית הגדול, אשור, קרבה והלכה. בשעת

מבחוּן זו למלכי סוריה וארץ־ישראל חדלו המדנים שבין שתי המדינות היריבות. דמשק וישראל. בשנת 734/3 כרת רצין מלך דמשק ברית עם פקח בן רמליהו מלך ישראל, ואליהם נצטרפו כמה מלוכות־ננס בפלשת, תכניתם היתה ליצור ברית מצקה של מלכים שתוכל להתיצב נגד מלך אשור, כמו בימיהם של בן־הדד הב' ואחאב. אבל הפעם היה המצב שונה בתכלית. הצבא האשורי האדיר פרץ את כל המכשולים בדרכו, מלכויות ארם וישראל היו חלשות מדי ולא עצרו כוח לשתף בברית את כל המלכויות הסמוכות. כמכשול קשה ביותר נתגלתה לרצין ולפקח עמדתו של אחז מלך יהודה, שמאן לתת להם יד; וכאשר ניסו לכפות עליו את ההצטרפות לברית ועלו על ירושלים, ביקש אחז עזרה מאשור. זו היתה שעת מועקה ליהודה; לחץ בני הברית היה קשה מנשוא — „ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה“ (ישע' ח', י"א). גם ארץ אדום נכבשה מיד מלך יהודה (מל"ב ט"ז, כ'). כמו כן קשרה מפלגת אצילים בירושלים קשרים אמיצים עם בעלי הברית. אבל מדיניות הפיוס כלפי אשור, שבה נקט אחז מלך יהודה, היתה, בלי ספק, מותנית על־ידי המצב הכללי, שנוצר בסוריה ובארץ־ישראל בימי תגלת־פלאסר, והיא שהצילה את יהודה מכליה. במדיניות זו תמך גם ישעיהו הנביא, שאימץ את המלך שלא להיכנע לאיומי בעלי־הברית: „השמר והשקט, אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי־אף, רצין וארם ובך רמליהו“ (ישע' ז', ד').

בשנת 733 עלה תגלת־פלאסר הג' על דמשק ויתפשה (מל"ב ט"ז, ט'). באותה השנה כבש מלך אשור את כל גלילות דמשק, ובכללם את ארץ הבשן, והפקיד עליהם פחות. בשנת 732 הבקיע אליו גם את מחוזות ישראל העשירים, את הגלעד, את הגליל ואת השרון, והפכן לפחות אשוריות⁴. שארית המלוכה הישראלית הצטמצמה בהרי שומרון והתקיימה עוד שנים מספר. גורלן של שתי המדינות היריבות, שהתחרו במשך מאתיים שנה על ההגמוניה בארץ־ישראל ובדרום סוריה, נחתך בעת ובעונה אחת. ארם־דמשק וישראל הוכרעו על ידי הממלכה האדירה, שהכניעה תחת שלטונה את כל ארצות אסיה המערבית, ובסופו של הדבר גם את מצרים. שתיהן ניסו להאבק עם גורלן, ומדי פעם בפעם עוד פרצו בארצותיהן מרידות נגד האשורים, אבל לחדש את חייהן המדיניים. לא עצרו כוח.

4 ר' מאמרי „מסע תגלת פלאסר הג' לארץ־ישראל בשנת 732 לפסה"נ“, ב"דיעות החברה העברית לחקירת א"י, א' א' (תרצ"ג), עמ' 1 ואילך.

והסג אָחור מִשְׁפָּט, וְצָדִיקָה מִחֻק מִצְדָּה... וְהִתְקַדְּשׁוּ
הָאֵמֶת וְעֲדָרָתָהּ. — — — וַיִּבְרָשׁ בְּגֵדֵי נָקִים
תִּבְרָשֶׁת — כָּצֵל גְּמוּלוֹת כָּצֵל יְשָׁלֵם, חֶמֶה לְצָרֵיו.
גְּמוּלָה לְאוֹיְבָיו, לְאֵיִים גְּמוּלָה יְשָׁלֵם. יִשְׁעִיהוּ גִּיט.